

การเข้าใจชีวิตบนพื้นฐานแนวคิดเรื่องธาตุ 18

Understanding the Life on the Fundamental in the Concept of 18 Dhatus

พระจาทูรงค์ ชูศรี
PhraJaturong Choosri
วัดวิเศษการ กรุงเทพมหานคร
Visejkarn Temple Bangkok
E-mail : rong2553@yahoo.com

บทคัดย่อ

บทความนี้ผู้เขียนนำเสนอว่าพุทธปรัชญาเถรวาทมีการสร้างการเข้าใจชีวิตโดยวางอยู่บนพื้นฐานคำอธิบายของแนวคิดเรื่องธาตุ 18 โดยแนวคิดเรื่องธาตุ 18 มีประเด็นเรื่องอายตนะภายในและภายนอก รวมทั้งวิญญาณ 6 เข้ามาสนับสนุนและเชื่อมโยงให้เห็นว่าเกี่ยวเนื่องและสัมพันธ์กัน การเข้าใจชีวิตบนพื้นฐานแนวคิดเรื่องธาตุ 18 มีเป้าหมายที่สำคัญ 2 ประการคือ เป้าหมายหลักเพื่อการมีชีวิตที่ประเสริฐ และเป้าหมายรองเพื่อชีวิตที่ดีงาม

คำสำคัญ: การเข้าใจชีวิต, ชีวิต, ธาตุ

ABSTRACT

This article present the Theravada Buddhist Philosophy have Create the Understanding the Life on the Fundamental in the concept of 18 Dhatus. The concept of 18 Dhatus has ix Internal and six External holistic six Consciousness for support and relativities together. Understanding the Life on the Fundamental in the concept of 18 Dhatus has two important purposes; main purposes for heavenly and the secondary purposes for good life.

Keywords: Understanding the Life, Life, Dhatus

1. บทนำ

เบื้องต้นนี้ผู้เขียนเห็นว่าแนวคิดเรื่องเอกธาตุ ที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ ตรัสว่า “บุคคลผู้เป็นเอกเมื่อเกิดขึ้นในโลก ย่อมเกิดขึ้นไม่เป็นที่สอง ไม่มีสหาย ไม่มีอิตถาพโตเหมือน ไม่มีใครเปรียบเทียบ ไม่มีผู้ทำกิจเปรียบเทียบ หาบุคคลเปรียบเทียบมิได้ หาผู้เสมอมิได้ เสมอกับบุคคลผู้หาผู้เสมอมิได้ เป็นผู้เลิศกว่าสัตว์สองเท้า (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 2539: 20/174/23-24)...มีการรู้แจ้งชัดธาตุหลายชนิด มีการรู้แจ้งชัดธาตุที่แตกต่างกัน (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 2539 : 20/175-186/24)...สิ่งไร ๆ ในไตรโลกธาตุนี้พระปัญญาจักขุของพระตถาคตนั้น ไม่เห็น ไม่มีเลย” (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 2539: 30/33/163) “ตถาคตรู้ชัดโลกที่มีธาตุหลายชนิด มีธาตุที่แตกต่างกัน ตามความเป็นจริง การที่ตถาคตรู้ชัดโลกที่มีธาตุหลายชนิด มีธาตุที่แตกต่างกันตามความเป็นจริง นี้เป็นกำลังของตถาคตที่ตถาคตอาศัยแล้วปฎิยฐานะที่องอาจ บันลือสีหนาท ประกาศพรหมจักรในบริษัท” (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 2539: 24/21/44)

ดังนั้น โลกธาตุนี้ย่อมเป็นสิ่งที่ถูกสร้างเพื่อการนี้คือเพื่อบุคคลพิเศษเฉพาะคือ พระพุทธเจ้าเท่านั้นหรือ พระเจ้าจักรพรรดิตั้งพุทธพจน์ว่า “...เป็นไปได้ที่พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์เดียวพึงเสด็จอุบัติในโลกธาตุเดียว...เป็นไปได้ที่พระเจ้าจักรพรรดิพระองค์เดียวพึงเสด็จอุบัติในโลกธาตุเดียว” (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 2539: 20/278/35)

และพระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้อีกว่า “ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตเกิดขึ้นก็ตาม ไม่เกิดขึ้นก็ตาม ธาตุนั้นคือความตั้งอยู่ตามธรรมดา ความเป็นไปตามธรรมดา ก็คงตั้งอยู่อย่างนั้น ตถาคตรู้ บรรลุธาตุนั้นว่า “สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง” ครั้นรู้ บรรลุแล้วจึงบอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่ายว่า “สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง” ตถาคตเกิดขึ้นก็ตาม ไม่เกิดขึ้นก็ตาม ธาตุนั้นคือความตั้งอยู่ตามธรรมดา ความเป็นไปตามธรรมดา ก็คงตั้งอยู่อย่างนั้น ตถาคตรู้ บรรลุธาตุนั้นว่า “สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์” ครั้นรู้ บรรลุแล้วจึงบอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่ายว่า “สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์” ตถาคตเกิดขึ้นก็ตาม ไม่เกิดขึ้นก็ตาม ธาตุนั้นคือความตั้งอยู่ตามธรรมดา ความเป็นไปตามธรรมดา ก็คงตั้งอยู่อย่างนั้น ตถาคตรู้ บรรลุธาตุนั้นว่า “ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา” ครั้นรู้ บรรลุแล้วจึงบอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่ายว่า “ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา” (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 2539: 20/137/385)

อย่างไรก็ตาม การตรัสของพระพุทธเจ้านี้ นำไปสู่การสร้างการเข้าใจชีวิตโดยวางอยู่บนพื้นฐานคำอธิบายของแนวคิดเรื่องธาตุ 18 การมีอยู่ของแนวคิดเรื่องเอกธาตุดังกล่าวเหมือนกับว่า เป็นข้อเสนอหลักที่ว่าได้ว่าเป็นรากฐานของความคิดอื่นๆ ที่จะมีต่อมาหรือจะพัฒนาต่อไปในกาลภายภาคหน้าต่อการสร้างการเข้าใจชีวิตผ่านแนวคิดเรื่องเอกธาตุจนไปสู่แนวคิดเรื่องธาตุ 18

2. แนวคิดเรื่องธาตุ 18

2.1 ความหมายของธาตุ

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) (พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), 2550 : 336-337) ได้นิยามและวิเคราะห์ศัพท์คำว่า “ธาตุ” ไว้ว่า ธาตุ คือ กระจุก อัญญิ (อัญญิ) สรรี ธาเรตีติ ธาตุ, อวัยวะที่ทรงร่างไว้, ธาตุ คือ ธาตุ, แร่ธาตุ อดตโน ภาว ธาเรตีติ ธาตุ สิ่งที่ยึดสภาพของตนไว้, มูล ธาเรตีติ ธาตุ คือสิ่งที่ทรงไว้ซึ่งมูลค่า, สกตถมปิ อดตติโยคโต ปรตถมปิ ธาเรตีติ ธาตุ สิ่งที่ยึดประโยชน์ของตนไว้บ้างของผู้อื่นไว้บ้าง

ธาตุจึงสามารถจัดแบ่งได้เป็น 3 ประเภทคือ 1. ธาตุที่ใช้ในทางภาษาศาสตร์ 2. ธาตุที่ใช้ในทางสภาวะธรรม 3. ธาตุในทางวัตถุ

ธาตุที่ใช้ในทางภาษา เป็นเรื่องทางไวยากรณ์ เป็นส่วนประกอบแห่งภาษาที่ใช้พูดกัน คำพูดเป็นภาษาบาลีทุกคำมาจากธาตุ คือ ศัพท์ที่เป็นมูลราก เช่น พุทฺโธ มาจาก พุ ธาตุ ในความตรัสรู้ (มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ, 2523 : 147.)

อย่างไรก็ตาม ในคัมภีร์อภิธรรมมถาสังคหบาลีและอภิธรรมมถาวินิฎฎีกา ได้ให้ความหมายของคำว่า “ธาตุ” อย่างครอบคลุมไว้ว่า 1. ทรงสภาพของตนไว้ 2. ทรงไว้ซึ่งสังสารทุกข์เป็นอเนกประการตามสมควรแก่การสมภพ 3. อันสัตว์ทรงไว้ คือ ธาตุไว้ ดุจถาณะอันคนผู้นำภาระไปทรงไว้ 4. เป็นเพียงทรงทุกข์ไว้เท่านั้น เพราะไม่เป็นไปในอำนาจ 5. เป็นเหตุให้สัตว์เสวยสังสารทุกข์ 6. เป็นที่ตั้งอยู่ คือดำรงอยู่แห่งทุกข์มีประการอย่างนั้น 7. เป็นส่วนแห่งธรรมที่ควรรู้ ดุจธาตุส่วนย่อยแห่งสรีระมีรสและโลหิต เป็นต้น และดุจธาตุส่วนย่อยแห่งวัตถุส่วนย่อยแห่งวัตถุเกิดแต่ศิลา(หรือแห่งวัตถุเกิดแต่ศิลา) มีหธาตและมโนศิลา เป็นต้น (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2548 : 339)

ธาตุ หมายถึง สิ่งที่ยึดสภาวะของตนอยู่เอง คือ มีอยู่โดยธรรมดา เป็นไปตามเหตุปัจจัย ไม่มีผู้สร้าง ไม่มีอดีต มิใช่สัตว์ มิใช่ชีวะ(พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) 2553 : 117) คือ นิสสตตนิชชีฏฐเฐน = ธาตุ

(บุญมี เมธางกูรและบุษกร เมธางกูร, 2545 : 129) ธาตุ หมายถึง สิ่งที่มีอยู่ตามธรรมดาจะแยกออกไปอีกไม่ได้ สิ่งที่เป็นต้นเดิมเป็นมูลเดิม(พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) 2553 : 117)

ในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ได้นิยามคำว่า “ธาตุ” ซึ่งทำให้เห็นว่า “ธาตุ” นั้นมีการเริ่มต้น หรือมีที่มาที่กว้างขวางไว้โดยชี้ให้เห็นว่า “ธาตุนั้นเป็นได้ทั้งธาตุ 4 คือ ดิน น้ำ ไฟ และลม หรือธาตุที่เป็นกระดูก หรือการนิยามธาตุในเชิงวิทยาศาสตร์และการกล่าวถึงรากศัพท์ของคำว่า “ธาตุ” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546 : 556)

วัชระ งามจิตรเจริญ ได้อธิบายว่า ธาตุในแนวคิดของพุทธศาสนาเถรวาทไม่ได้มีความหมายเหมือนกับธาตุ (element) ในวิทยาศาสตร์ที่หมายถึงองค์ประกอบพื้นฐานของสสาร...แต่ยังหมายถึงสภาวะบางอย่างและพฤติกรรม หรืออาการของมนุษย์ได้ด้วย(วัชระ งามจิตรเจริญ, 2552 : 47-48)

พระธรรมโกศาจารย์(ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ที่ได้กล่าวว่า คำว่า “ธาตุ” ในพระพุทธศาสนา ท่านให้จำกัดความว่า คือสิ่งที่ทรงสภาพของตนไว้ หมายความว่า ดิน น้ำ ลม ไฟ ล้วนเป็นเช่นนั้นเองตามเหตุปัจจัย ไม่ใช่ชีวะ หรืออามัน ไม่ใช่สัตว์หรือบุคคล สสารทั้งหลายในโลกเกิดจากการรวมตัวกันของธาตุ 4 ไม่มีแก่นสารที่ควรยึดมั่นว่าเป็นตัวตนหรือของตน ส่วนคำว่า ธาตุ (Element) ในวิทยาศาสตร์มีคำจำกัดความว่า คือ สสารที่ไม่อาจย่อยให้เป็นสารอื่นที่เล็กกว่า หมายความว่าธาตุต่างๆ เช่น ทอง เหล็ก เป็นสิ่งที่ไม่อาจลดทอนลงไปเป็นธาตุอื่นๆ (พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), 2540 : 11-12)

อย่างไรก็ตาม ประเภทของธาตุในพระพุทธศาสนาได้แบ่งไว้หลายระดับ คือ ธาตุ 1 ธาตุ 2 ธาตุ 3 ธาตุ 4 ธาตุ 6 ธาตุ 7 และธาตุ 18 เฉพาะธาตุ 4 มีชื่อเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า ภูตรูป 4 หรือมหาภูต 4 เป็นธาตุใหญ่และเป็นแม่ธาตุหลักที่มีอยู่ในกลุ่มธาตุทั้งปวง ธาตุ 6 เป็นการแยกเพื่อการศึกษาชั้นละเอียดสูงขึ้นไปโดยมีอากาศธาตุหรือช่องว่าง และจิตวิญญาณเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย ส่วนธาตุ 18 เป็นการกล่าวถึงสิ่งที่ทรงสภาวะของธาตุเอง ตามที่เหตุปัจจัยปรุงแต่งขึ้น เป็นไปตามธรรมนิยามคือกำหนดแห่งธรรมดา ไม่มีผู้สร้างผู้บันดาล และมีรูป ลักษณะ กิจ อาการเป็นแบบจำเพาะตัว อันพึงกำหนดเอาเป็นหลักได้แต่ละอย่างๆ (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) 2553 : 266) ถึงกระนั้นก็ตาม ในที่นี้ผู้เขียนต้องการนำเสนอเพียงเรื่องเดียวคือ ธาตุ 18 ดังต่อไปนี้

2.2 แนวคิดเรื่องธาตุ 18

ในพุทธปรัชญาเถรวาทได้กล่าวถึงธาตุ 18 (พระจาดุรงค์ อาจารย์สุโภ (ชูศรี), 2556 : 67-68) โดยหมายเอาปัจจัยที่ก่อให้เกิดวิญญาณได้แก่ आयตนะ 12 กับวิญญาณ 6(อดีตคติ ทอญญ, 2555 : 98) ซึ่งเป็นผลรวมจนได้ธาตุ 18 มีการจำแนกไว้ ดังนี้(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 2539: 14/ 125/161-162) คือ

1. จักขุธาตุ	(ธาตุคือจักขุประสาท)	ตา
2. รูปธาตุ	(ธาตุคือรูปารมณ)	
3. จักขุวิญญาณธาตุ	(ธาตุคือจักขุวิญญาณ)	
4. โสตธาตุ	(ธาตุคือโสตประสาท)	หู
5. สัทธาตุ	(ธาตุคือสัททารมณ)	
6. โสตวิญญาณธาตุ	(ธาตุคือโสตวิญญาณ)	
7. ฆานธาตุ	(ธาตุคือฆานประสาท)	จมูก
8. คันธธาตุ	(ธาตุคือคันธารมณ)	

9. ฆานวิญญานธาตุ	(ธาตุคือฆานวิญญาน)	
10. ชิวหาธาตุ	(ธาตุคือชิวหาประสาท)	ลิ้น
11. รสธาตุ	(ธาตุคือรสสารมณ)	
12. ชิวหาวิญญานธาตุ	(ธาตุคือชิวหาวิญญาน)	
13. กายธาตุ	(ธาตุคือกายประสาท)	กาย
14. โผฏฐัพพธาตุ	(ธาตุคือโผฏฐัพพารมณ)	
15. กายวิญญานธาตุ	(ธาตุคือกายวิญญาน)	
16. มโนธาตุ	(ธาตุคือมโน)	ใจ
17. ัมมธาตุ	(ธาตุคือธรรมารมณ)	
18. มโนวิญญานธาตุ	(ธาตุคือมโนวิญญาน)	

จากธาตุ 18 สามารถจำแนกได้อายตนะภายใน 6 อายตนะภายนอก 6 และ วิญญาน 6 ดังนี้

อายตนะภายใน	อายตนะภายนอก	วิญญาน 6
1. จักขุธาตุ	2. รูปธาตุ	3. จักขุวิญญานธาตุ
4. โสตรธาตุ	5. สัทธาธาตุ	6. โสตรวิญญานธาตุ
7. ฆานธาตุ	8. คันธธาตุ	9. ฆานวิญญานธาตุ
10. ชิวหาธาตุ	11. รสธาตุ	12. ชิวหาวิญญานธาตุ
13. กายธาตุ	14. โผฏฐัพพธาตุ	15. กายวิญญานธาตุ
16. มโนธาตุ	17. ัมมธาตุ	18. มโนวิญญานธาตุ

แนวคิดเรื่องธาตุ 18 ในพุทธปรัชญาเถรวาท มีนัยสำคัญที่เชื่อมโยงกับแนวคิดเรื่องปฏิจจนสมุปบาท อีกด้วยกล่าวคือ “เพราะชาติเป็นปัจจัย ชรามรณะจึงมี ตถาคตเกิดขึ้นก็ตาม ไม่เกิดขึ้นก็ตาม ธาตุอันนั้น คือ ความตั้งอยู่ตามธรรมดา ความเป็นไปตามธรรมดา ความที่มีสิ่งนี้เป็นปัจจัยของสิ่งนี้ ก็คงตั้งอยู่อย่างนั้น... เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย สังขารทั้งหลายจึงมีในกระบวนการนี้ ตถตา (ความเป็นอย่างนั้น) อวิตถตา (ความไม่คลาดเคลื่อน) อนัญญ-ถตา (ความไม่เป็นอย่างอื่น) อิทัปปัจจยตา (ความที่มีสิ่งนี้เป็นปัจจัยของสิ่งนี้) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 2539: 16/20/34-35)

ดังนั้น แนวคิดเรื่องธาตุ 18 ไม่สามารถกล่าวได้ว่าแยกออกจากกันอย่างเด็ดขาด หากแต่เป็นสิ่งที่เชื่อมโยง สัมพันธ์กัน ซึ่งอาจสรุปเป็น 2 นัยได้คือ ในเชิงรูปธรรมและนามธรรมได้ด้วย

2.3 ข้อยืนยันถึงความมีอยู่ของธาตุในพุทธปรัชญาเถรวาท (พระจาดุรงค์ อาจารย์สุภ (ชูศรี), 2556 : 73)

ธาตุในพุทธปรัชญาพบว่า มีข้อยืนยันถึงความมีอยู่ของธาตุ 3 ลักษณะคือ

2.3.1 ธาตุเป็นสิ่งที่อยู่ด้วยตัวมันเองหรือเป็นสิ่งที่ในตนเอง(สภาวะ/objective) การมีอยู่ดังกล่าวนี้ไม่จำเป็นที่จะต้องมิผู้ไปรู้ว่าธาตุนั้นมีอยู่อย่างไร ธาตุดังกล่าวเป็นความจริงสูงสุด(ultimate reality) หรืออาจ

กล่าวได้ว่าเป็นปรัวิสัย (objective) เพราะธาตุสามารถดำรงอยู่ด้วยตนเอง ไม่จำเป็นต้องมีใครไปรับรู้หรือไม่อย่างไรรู้ได้ อาจกล่าวได้ว่าเป็นความสมบูรณ์แบบของธาตุที่สมบูรณ์ในตนเอง ดังที่พุทธองค์ตรัสว่า “ตถาคตเกิดขึ้นก็ตาม ไม่เกิดขึ้นก็ตาม ธาตุนั้นคือความตั้งอยู่ตามธรรมดา”

2.3.2 ธาตุมีลักษณะเปลี่ยนแปลง คือ แม้ธาตุเป็นสิ่งที่มียู่แต่มีอยู่อย่างเปลี่ยนแปลงไปตามกฎของไตรลักษณ์คือสิ่งทั้งหลายล้วนต้องเปลี่ยนแปลง ตามกฎของไตรลักษณ์นั้น สิ่งทั้งหลายนั้นล้วนแล้วมีฐานะที่เกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปทั้งสิ้น การเห็นว่าสิ่งที่มียู่ เป็นสิ่งที่มียู่ไม่เปลี่ยนแปลงก็เพราะด้วยความไม่รู้ (อวิชชา) จึงทำให้เห็นถึงความมียู่ของสิ่งทั้งหลายที่มียู่ว่าเที่ยงแท้ไม่เปลี่ยนแปลง ทั้งที่จริงสิ่งทั้งหลายไม่ว่าจะเป็นรูปธรรมหรือนามธรรมก็ล้วนเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา คือ “การเปลี่ยนแปลงของวัตถุ(ร่างกาย) 17 ขณะต่อ 1 ขณะจิต(นาม)”

2.3.3 ธาตุมีลักษณะอิงอาศัยกัน คือ สิ่งทั้งหลายไม่สามารถพบว่ามีจุดเริ่มต้นหรือจุดสิ้นสุดได้ เมื่อกกล่าวถึงการมียู่ของโลกทั้งภายนอกหรือภายใน และการมียู่หรือการเกิดขึ้นของมนุษย์ว่ามีจุดเริ่มต้นมีที่มาอย่างไร ไม่สามารถกล่าวเจาะจงไปว่ามีจุดเริ่มต้นจากสสาร(วัตถุ/รูปธรรม) หรือจิต(อสสาร/นามธรรม) ด้วยเหตุว่าสิ่งทั้งหลายอิงอาศัยกันตามกฎของปฏิจจสมุปบาท มี 2 สายคือสายเกิดและสายดับ คือ 1) สายเกิด : เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี เพราะสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น 2) สายดับ : เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้จึงไม่มี เพราะสิ่งนี้ดับ สิ่งนี้จึงดับ

3. สรุปวิเคราะห์

พุทธปรัชญาเป็นปรัชญาแห่งการนำไปปฏิบัติคือใช้งานได้จริง ไม่ใช่เพียงการนำเสนอแค่หลักการหรือวิธีการเท่านั้น ซึ่งผู้เขียนเห็นว่า การเข้าใจชีวิตบนพื้นฐานแนวคิดเรื่องธาตุ 18 มีเป้าหมายที่สำคัญ 2 ประการคือ เป้าหมายหลักเพื่อการมีชีวิตที่ประเสริฐ และเป้าหมายรองเพื่อชีวิตที่ดีงาม ดังต่อไปนี้

3.1 เป้าหมายหลักเพื่อการมีชีวิตที่ประเสริฐ

แนวคิดเรื่องธาตุ 18 มีเป้าหมายเดียวกันกับพุทธประสงค์คือให้มนุษย์ทุกคนออกจากความทุกข์ มีความสุข อิสระอย่างแท้จริง ทั้งให้เข้าใจโลก เข้าใจชีวิต มีโลกทัศน์ ชีวทัศน์ต่อการใช้ชีวิตของตนและเมื่อเข้าใจตนเองแล้วก็ย่อมที่จะสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นด้วย ดังที่พุทธทาสภิกขุ กล่าวว่า “วัตถุคือสิ่งที่ไร้ชีวิต เช่นสสารต่างๆ ที่ยังไม่มีชีวิต ยังไม่เป็นเซลล์ที่มีชีวิต มีแต่ปริมาณ มีอนุที่ไม่มีชีวิต...มีน้ำ มีความหมักหมมในน้ำ ทำให้เกิดเป็นเซลล์ที่มีชีวิตหนึ่งๆ ขึ้นมา เรียกว่าสัตว์เซลล์เดียว...ต่อมาเซลล์เหล่านั้นเกิดรวมกันเข้าหลายๆ เซลล์เป็นหนึ่งหมู่และหลายๆหมู่เป็นส่วนหนึ่งของสิ่งที่มีชีวิต จนกระทั่งมีมากมายนับไม่ถ้วน เป็นเนื้อเป็นหนังขึ้นมาหรือว่าเป็นต้นไม้ ...เป็นกายของต้นไม้ เป็นกายของสัตว์ เป็นกายของมนุษย์” (พุทธทาสภิกขุ, 2549 : 154-155)

และในตัวอย่างในเรื่อง ธาตุ 6 ซึ่งเป็นรากฐานแนวคิดเรื่องธาตุ 18 นั้นได้เชื่อมโยงไปยังสภาวะเรื่องผัสสายตนะ 6 คือ “1. ผัสสายตนะคือจักขุ 2. ผัสสายตนะคือโสตตะ 3. ผัสสายตนะคือฆานะ 4. ผัสสายตนะคือชีวหา 5. ผัสสายตนะคือกาย 6. ผัสสายตนะคือมโน” (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 2539: 14/345/404)

แม้ในอินทกสูตรไม่ใช่พระประสงค์ของพระพุทธองค์อย่างแท้จริงในการอธิบาย(พระกวีวรรณ (จันทร์ ทองประเสริฐ), 2556 : 113) หากแต่เป็นเพียงการตรัสตอบต่ออินทกยัภย์ มีวัตถุประสงค์ของการกล่าวถึงธาตุ 6 ไว้ว่า

เพราะถ้อมันธาตุ 6 ประการ สัตว์จึงก้าวลงสู่ครรภ์ เมื่อมีการก้าวลงสู่ครรภ์ นามรูปจึงมี เพราะนามรูปเป็นปัจจัย สฬายตนะจึงมี เพราะสฬายตนะเป็นปัจจัย ผัสสะจึงมี เพราะผัสสะเป็นปัจจัย

เวทนาจึงมี ก็เราบัญญัติไว้ว่า “นี้ทุกข์ นี้ทุกข์สมุทัย นี้ทุกข์นิโรธ และนี้ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 2539: 20/62/242)

“ภิกษุทั้งหลาย ความเกิดขึ้น ความตั้งอยู่ ความบังเกิด ความปรากฏแห่งปฐวีธาตุ ฯลฯ เป็นความปรากฏแห่งขราและมรณะ...แห่งอาโปธาตุ ฯลฯ แห่งเตโชธาตุ ... แห่งวาโยธาตุ ...แห่งอากาศธาตุ ...ความเกิดขึ้น ความตั้งอยู่ ความบังเกิด ความปรากฏแห่งวิญญานธาตุ นี้เป็นความเกิดขึ้นแห่งทุกข์ เป็นความตั้งอยู่แห่งโรค เป็นความปรากฏแห่งขราและมรณะ

ภิกษุทั้งหลาย ส่วนความดับ... แห่งปฐวีธาตุ ฯลฯ เป็นความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งขราและมรณะ

ความดับ ... แห่งอาโปธาตุ ฯลฯ

ความดับ ... แห่งเตโชธาตุ ...

ความดับ ... แห่งวาโยธาตุ ...

ความดับ ... แห่งอากาศธาตุ ...

ความดับ ความสงบระงับ ความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งวิญญานธาตุ นี้เป็นความดับแห่งทุกข์ เป็นความสงบระงับแห่งโรค เป็นความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งขราและมรณะ” (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 2539: 17/320/333)

พระพุทธเจ้าตรัสกับพระราหุล ว่า

“ราหุล เธอจะเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร ปฐวีธาตุเที่ยงหรือไม่เที่ยง”

“ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า” ฯลฯ

“อาโปธาตุ...เตโชธาตุ...วาโยธาตุ...อากาศธาตุ...วิญญานธาตุ เที่ยงหรือไม่เที่ยง”

“ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า”

“ราหุล อริยสาวกผู้ได้สดับเห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในปฐวีธาตุ ฯลฯ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในอาโปธาตุ ... ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในเตโชธาตุ ... ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในวาโยธาตุ...ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในอากาศธาตุ... ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในวิญญานธาตุ ฯลฯ รู้ชัดว่า...” (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 2539: 16/196/295)

“ราหุล เธอจะเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง”

“ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า” ฯลฯ

“เวทนา ... สัญญา... สังขารทั้งหลาย ... วิญญานเที่ยงหรือไม่เที่ยง”

“ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า”

“สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข”

“เป็นทุกข์ พระพุทธเจ้าข้า”

“สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะพิจารณาเห็น สิ่งนั้นว่า ‘นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอิตตาของเรา’ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 2539 : 16/197/296)

“...ข้าพเจ้ามิได้ยึดมั่นปฐวีธาตุโดยความเป็นอิตตา และมิได้ยึดมั่นอิตตาที่อาศัย ปฐวีธาตุ’

ข้าพเจ้ามิได้ยึดมั่นอาโปธาตุ ฯลฯ

ข้าพเจ้ามิได้ยึดมั่นเตโชธาตุ ฯลฯ

ข้าพเจ้ามิได้ยึดมั่นวาโยธาตุ ฯลฯ

ข้าพเจ้ามิได้ยึดมั่นอากาศธาตุ ฯลฯ

ข้าพเจ้ามิได้ยึดมั่นวิญญานธาตุโดยความเป็นอิตตา และมิได้ยึดมั่นอิตตาอันอาศัยวิญญานธาตุ จึงรู้ชัดว่า ‘จิตของเราหลุดพ้นแล้ว’ เพราะความสิ้นไปเพราะความคลายกำหนด เพราะความดับไป เพราะความสละไป และเพราะความสละคืนซึ่งอุปาทานชั้นที่ยึดมั่นอาศัยวิญญานธาตุ และอนุสัยคือความ

ตั้งใจมั่นและความปักใจมั่นได้ ท่านผู้มีอายุ จิตของข้าพเจ้าผู้รู้อยู่ เห็นอยู่อย่างนี้ จึงหลุดพ้นจากอาสวะ เพราะไม่ยึดมั่นในธาตุ 6 ประการนี้ได้(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 2539 14/100/119)

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า แนวคิดเรื่องธาตุ 18 เป้าหมายหลักที่แท้จริงก็คือ การไม่ยึดมั่นในตัวตนของตนและของผู้อื่น การเข้าใจแนวคิดเรื่องธาตุ 18 จึงเป็นไปเพื่อการมีชีวิตที่ประเสริฐ ก็คือการเข้าใจความทุกข์ของชีวิตของตนเองอย่างถึงแก่น

3.2 เป้าหมายรองเพื่อชีวิตที่ดีงาม

การเข้าใจในแนวคิดเรื่องธาตุ 18 ทำให้มีความเข้าใจอย่างดีต่อคนอื่นที่เราและเขาก็ไม่ได้แตกต่างกัน เพราะทุกคนก็ล้วนปรารถนาชีวิตที่ประเสริฐ แต่ด้วยความเพียรหรือสะสมบารมีแตกต่างกันออกไปและ “เพราะการไม่เข้าใจธรรมธาตุตามความเป็นจริงย่อมเป็นเหตุให้ไม่เข้าใจ หรือไม่รู้จักความจริงว่ามีอริชชาอยู่เบื้องหลัง โดยท่านเรียกว่า “ธาตุคืออริชชา นี้ เป็นธาตุใหญ่” (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 2539 16/97/185) ดังนั้นการเข้าใจแนวคิดเรื่องธาตุ 18 ก็ช่วยทำให้ชีวิตของแต่ละคนตระหนักถึงความไม่รู้ เพื่อนำไปสู่ความรู้ต่อไป และทั้งยังทำให้ชีวิตมีความผ่อนคลายมากขึ้น เป็นอยู่ด้วยความไม่ประมาท ในการดำเนินชีวิต และทั้งยังสามารถที่จะพัฒนาตนเองไปสู่เป้าหมายหลักได้คือ การมีชีวิตที่ประเสริฐ

อย่างไรก็ตามการแยกออกเป็น 2 ประการคือ เป้าหมายหลักเพื่อการมีชีวิตที่ประเสริฐ และเป้าหมายรองเพื่อชีวิตที่ดีงาม ดังที่เสนอมานั้น ในพุทธปรัชญาเถรวาทแม้ว่าจะเห็นว่าแต่ละคนจำเป็นที่จะต้องมุ่งมั่นด้วยฐานะ ความรู้ และเรียงแรงสติปัญญาแห่งตนคือทำเป้าหมายของตนเองก่อน และเมื่อเป้าหมายของตนสำเร็จเป็นที่เรียบร้อยแล้วถึงจะชวนช่วยเหลือผู้อื่น ถึงกระนั้นก็ตาม ก็มีได้หมายความว่าตัดขาดอย่างสิ้นเชิง หากแต่ยังพึ่งพิงอาศัยกันและกันของผู้คนทั้งทางตรงและทางอ้อม การเข้าใจในประเด็นเรื่องธาตุ 18 อาจทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ที่จะก่อให้เกิดความกระฉับกระเฉงอีกด้วย เพราะการรู้ในเรื่องธาตุ 18 นั้น ประกอบด้วยอายตนะภายนอกและภายใน ซึ่งเมื่อต้องสัมพันธ์หรือปะทะกันอย่างสมบูรณ์ จะสามารถเข้าใจต่อสิ่งที่ปรากฏการณ์ต่อหน้าอย่างตรงไปตรงมา

บรรณานุกรม

- บุญมี เมธางกูรและบุษกร เมธางกูร. (2545). **คู่มือศึกษาพระอภิธรรมมัตถสังคหะ**. กรุงเทพมหานคร: สถิติการพิมพ์.
- พุทธทาสภิกขุ. **อิทัปปัจจยตา**. (2549). พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: ตถาตา พับลิเคชั่น.
- พระภิกษุวิบูลย์ (จันทน์ ทองประเสริฐ). (2556). **คำบรรยายพรหมชาลสูตร**. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก.
- พระจาดูรงค์ อาจารย์สุโก (ชูศรี). (2556). **วิเคราะห์แนวคิดเรื่องธาตุในพุทธปรัชญาเถรวาท**. วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). (2550). พิมพ์ครั้งที่ 2. **ศัพท์วิเคราะห์**. กรุงเทพมหานคร: เลียงเชียง.
- พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมมจิตโต). (2540). พิมพ์ครั้งที่ 2. **วิทยาศาสตร์ในทรรศนะของพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). (2553). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. กรุงเทพมหานคร: เอส.อาร์. ฟรินตัมแมสโปรดักส์.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2548). พิมพ์ครั้งที่ 7. **อภิธรรมมัตถสังคหบาลีและอภิธรรมมัตถวิภาณีฎีกา**. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ. (2523). **สัททนีติปกรณั ธาตุมาลา ฉบับภูมิพลโลกิขุ**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ภูมิพลโลกิขุ.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542**. กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์.

วัชระ งามจิตรเจริญ. (2552). พิมพ์ครั้งที่ 2. **พุทธศาสนาเถรวาท**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมศาสตร์.

อดิศักดิ์ ทองบุญ. (2555). พิมพ์ครั้งที่ 4. **ปรัชญาอินเดีย**. กรุงเทพมหานคร: อรุณการพิมพ์.